

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14929083>

ONA TILI DARSLARIDA O‘QUVCHILARNING NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDAGI BA’ZI BIR MUAMMOLAR HAQIDA

Baybulatov Nurjan Saken o‘g‘li

Guliston davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Qurbanova Madina Anvar qizi

Guliston davlat pedagogika instituti

Ona tili va adabiyot: qozoq tili va adabiyoti yo‘nalishi

22-23-guruh talabasi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ona tili o‘qitishning asosiy vazifalaridan biri – o‘quvchilarda adabiy til me‘yorlariga amal qilgan holda mustaqil tafakkur qilish, kreativ va ijodiy fikrlash qobiliyatini o‘stirish haqida, shu bilan bir qatorda ona tili darslarida o‘quvchilarinig nutqiy kompetensiyasini shakllantirishdagi ba‘zi bir muammolar haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy texnologiyalar, ta‘lim tizimi, ilg‘or zamonaviy metodlar, nutqiy kompetensiya, mustaqil tafakkur, kreativ va ijodiy fikrlash, og‘zaki nutq, mustaqil fikrlash, o‘qish va yozish nutqiy ko‘nikmalari, grammatik qoidalar.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается одна из основных задач обучения родному языку – развитие у учащихся навыков самостоятельного мышления, креативного и творческого мышления в соответствии с нормами литературного языка, а также некоторые проблемы формирования речевой компетенции учащихся на уроках родного языка.

Ключевые слова: современные технологии, система образования, передовые современные методы, речевая компетентность, самостоятельное мышление, творческое и творческое мышление, устная речь, самостоятельное мышление, речевые навыки чтения и письма, грамматические правила.

ANNOTATION

In this article, one of the main tasks of teaching the native language is to independently reflect on students following the norms of the literary language, to cultivate the ability to think creatively and creatively, as well as to reflect on some problems in the formation of speech competence of students in the lessons of the native language.

Keywords: *modern technologies, educational system, advanced modern methods, speech competence, independent thinking, creative and creative thinking, oral speech, independent thinking, reading and writing speech skills, grammatical rules.*

KIRISH. Mustaqillikka erishganimizdan so‘ng hozirgi davrgacha ta’lim, maorif, san’at va madaniyat sohalarida juda katta ishlar amalga oshirildi. Iqtidorli va salohiyatli yoshlarni chet davlatlarda o‘qishi uchun bepul grantlar tashkil etildi va zamonaviy texnologiyalar asosidagi ta’lim tizimi ham joriy etildi, aniq va tabiiy fanlar bo‘yicha yoshlarimiz xalqaro olimpiadalarda yuqori marralarni qolga kiritdilar. Prezidentimiz ta’biri bilan aytganda: “Xalqimizning ulug‘vor qudrati jo‘sh urgan hozirgi zamonda O‘zbekistonda yangi bir uyg‘onish – Uchinchi Renessans davriga poydevor yaratilmoqda, desak, ayni haqiqat bo‘ladi. Chunki, bugungi O‘zbekiston – kechagi O‘zbekiston emas. Bugungi xalqimiz ham kechagi xalq emas» [6]. Bu esa yana o‘sha Birinchi va Ikkinchi Renessans davrlari kabi ilm-fan va madaniyatga katta shartsharoit va keng ko‘lamda e’tibor berilayotganligidan dalolat beradi.

Haqiqatan ham, rivojlangan davlatlar tarixiga nazar tashlaydigan bo‘lsak, ularda jamiyat hayotini o‘zgartirishga qaratilgan islohotlar, avvalo, ta’lim tizimidan, bog‘cha, maktab, tarbiya masalasidan boshlanganini ko‘ramiz, sababi shuki, maktabni, ta’lim-tarbiyani tartibga solmay turib, shaxsni, jamiyatni o‘zgartirib bo‘lmaydi [2; 232-238].

NATIJARLAR. Bugungi kunda yangi O‘zbekistonni barpo etish va Uchinchi Renessans poydevorini yaratishda yosh avlodga chuqur bilim berish, ularni har tomonlama barkamol shaxs sifatida tarbiyalash kabi muhim vazifalar belgilangan. Bu jarayon ona tili o‘qituvchilarning har bir darsni ilg‘or zamonaviy metodlar, nutqiy kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan pedagogik texnologiyalar orqali tashkil etishning samarali yechimlarini topish bilan o‘zaro chambarchas bog‘liqdir. Ona tili

o‘qitishning asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilarda adabiy til me‘yorlariga amal qilgan holda mustaqil tafakkur qilish, kreativ va ijodiy fikrlash qobiliyatini o‘stirish hamda o‘zining fikrini og‘zaki, yozma shaklda aniq, sarmazmun, tushunarli, savodli tarzda ifodalashni o‘rgatishdan iborat. Shu bois ona tili darslarida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyasini o‘quv topshiriqlari asosida rivojlantirishga e‘tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Ona tili darslarining sifat va samaradorligini oshirishda nutqiy kompetensiyalarning o‘ziga xos o‘rni muhim hisoblanib, uni rivojlantirishda qator omillarning o‘rni ahamiyatli.

Nutqiy kompetensiyalar rivojlantirishdagi asosiy omillardan biri o‘quvchilarning so‘z boyligini oshirishga e‘tibor qaratish maqsadga muvofiq. Nutq turlari o‘ziga xos xususiyatlarga ega. “Og‘zaki nutq, odatda, bevosita nutq jarayonini tashkil etadi. Yozma nutqda esa muayyan masofaning bo‘lishi nazarga olinadi. Shunga ko‘ra ularning izchilligi, to‘liq yoki noto‘liqligi ham har xil bo‘lishi tabiiy” [5; 4]. Har bir o‘quvchida, avvalo, og‘zaki nutq rivojlanib borishi mumkin, biroq og‘zaki nutqidagi fikrini, qarashini ifodalayotganida yozma nutq me‘yorlariga amal qilishi hamda ikkala nutq shaklida ham fikrlar bayonining ketma-ketligi, izchilligi nazardan chetda qolmasligi kerak [4; 62-64].

Bugungi kunga kelib har bir soha uchun zamonaviy texnika taraqqiyoti juda tez rivojlanib bormoqda. Bunday rivojlanish davrida oliy ta‘lim muassasalari talabalarini zamon talablariga monand, ish beruvchilar talablariga mos, ishlab chiqarish texnikalarini amaliyotda qo‘llay olidigan va jamoaviy ishlay oladigan kadr qilib tarbiyalash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Bu masalalarning echimini topish va Oliy ta‘lim muassasalarda uni amalga oshirish ustida ko‘plab islohatlar amalga oshirilib borilmoqda. Oliy ta‘lim muassasalarida umumkasbiy va ixtisoslik fanlarini o‘zaro integrasiyasini va kasbga yo‘naltirilgan ta‘limni joriy etish bo‘lajak kadrlarni tayyorlashda muxim ahamiyat kasb etadi. Barcha fanlarni o‘qitish tizimli muvofiqlashtirilgan bo‘lishi, bu yagona maqsad – davr talablariga muvofiq kasbiy moslasha oladigan tarmoqli mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan bo‘lmog‘i lozim.

ADABIYOTLAT TAHLILI VA METODOLOGIYASI. So‘nggi yillarda respublikamizda til o‘qitish tizimini yangicha innovatsion sifat bosqichiga olib chiqishga oid islohotlar umumiy o‘rta ta’lim ona tili darslarida o‘quvchilarga nutqiy kompetensiya komponentlarini egallashga doir ilmiy-nazariy bilimlarni chuqur o‘rganish, erkin, kreativ, ilmiy va mantiqiy fikrlash hamda atrof-muhitga ongli munosabatni rivojlantirish, og‘zaki va yozma savodxonligini mustaqil ifodalay olishlari uchun zarur imkoniyatlar bermoqda. Rivojlangan mamlakatlarning ilg‘or o‘qitish uslublari ommalashmoqda. Ona tili ta’limi har bir millatning taraqqiyot darajasini belgilab beruvchi muhim omildir, agar barcha sohada ilmiy renessansni amalga oshirmoqchi bo‘lsak, buni ona tili ta’limini takomillashtirishdan boshlash kerak [3; 371-377].

O‘quvchilarda ijodkorlikni, mustaqil fikrlash ko‘nikmasini shakllantirish, fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og‘zaki va yozma shaklda to‘g‘ri, ravon ifodalashga o‘rgatish uchun ona tili ta’limining mazmunini tubdan yangilash, o‘quv materiallarini zamon ehtiyojiga moslash talab qilindi. Buni amalga oshirishda, tabiiyki, ta’lim vositalari muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunga qadar bir qator maktab “Ona tili” darsliklari yaratildi, lekin ulardagi o‘quv materiallarning hammasi ham talabga javob beradimi, degan savol atrofida mulohaza yuritishga to‘g‘ri keladi. Professorlar H. Ne‘matov va A.G‘ulomov ona tili ta’limining bugungi holatini, uni yaxshilashda nimalar qilish kerakligini, o‘quvchilarga nimalarni o‘rgatish lozimligini jiddiy tahlil orqali o‘rinli asoslagan edilar [1; 27].

MUHOKAMA. Raqobatbardosh, malakali kadrlarni tarbiyalash ona tili ta’limi oldida turgan dolzarb vazifa bo‘lib, uni amalga oshirish umumiy o‘rta ta’limning asosiy vositasi bo‘lgan darsliklar, ulardan o‘rin olgan o‘quv materiallarining saviyasiga ko‘proq bog‘liqdir. Shu o‘rinda ta’kidlash lozimki, bugungi kun ona tili ta’limi maqsadi darslarda asosiy ta’lim vositasi faqat darslik bo‘lishini taqozo etmaydi. O‘qituvchi ham, o‘quvchilar ham belgilangan mavzular mohiyati bilan bog‘liq tarzda, odatda, “axborot banki” materiallari (lug‘atlar, ma’lumotnomalar, qomuslar, qaydlar va h.lar)ga tez-tez murojjaat etishlari lozim. Afsuski, ona tili ta’limi mazmuni

yangilanganiga qariyib yigirma yildan oshgan bo'lsa-da, maktab o'qituvchilari-mizning aksariyati hamon faqatgina darslikdagi bor materiallaridan foydalanishmoqda.

O'quvchilarning nutqiy kompetensiyalari ular mavjud bo'ladigan barcha lisoniy hamjamiyatlarda, ya'ni: o'z oilasida, tengdoshlari davrasida, ijtimoiy muhitlarda amalga oshiriladigan nutqiy faoliyatlari davomida sayqallanib boradi, chunki o'quvchi o'z navbati bilan ham so'zlovchi, ham tinglovchi pozitsiyasini egallaydi, jarayonning faol ishtirokchisi sifatida savol-javoblarda qatnashadi, munosabat bildiradi, o'z fikrlarini himoya qilishda so'z boyligidan to'la foydalanishga ehtiyoj sezadi. Shu holat o'quvchi leksikonida hikmatli so'zlar, maqollar, hikoyalardan eshitib, o'qib o'zlashtirgan so'zlardan amalda foydalanish imkoniyatini yaratadi. Nutqiy kompetensiyani tashkil etuvchi tinglash, so'zlash, o'qish va yozish tarkibiy elementlari o'quvchilarda bir-birini taqoza etuvchi hamda to'ldirib boruvchi o'zaro chambarchas bog'langan nutqiy jarayonlar bo'lib, har biri nutqiy faoliyatning rivoji uchun muhim ahamiyatga ega.

Umumiy o'rta ta'limda o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalari tizimli va uzluksiz ravishda o'qitishning dastlabki bosqichlaridan boshlab rejaga muvofiq til sathlariga oid grammatik qoidalar va ularni mustahkamlashga doir mashq va topshiriqlar asosida rivojlantirilib boriladi. Shu bilan bir qatorda, ona tili darslarida o'quvchilarning nutqiy kompetensiyalari ham rivojlantirilib boriladi.

XULOSA. Hozirgi shiddat bilan rivojlanayotgan axborot asrida til o'qitish tizimida ham zamonaviy yondashuvlar, interfaol metodlar va zamonaviy didaktik vositalardan foydalangan holda o'quvchilarda tinglash, so'zlash, o'qish va yozish nutqiy ko'nikmalarni kompleks rivojlantirish bugungi davr talabidir.

Demak, nutqiy kompetensiya ona tilini o'rganish jarayonida o'quvchining o'zi uchungina shakllanadigan bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisi emas, balki o'zining va o'zgalarning savodxonligi, ya'ni ommaviy savodxonlik uchun xizmat qiladigan vositadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ruyxati:

1. G‘ulomov A., Ne‘matov H. Ona tili ta‘limi mazmuni.–T.: O‘qituvchi, 1995. – B. 27.
2. Hasanova F.X. “Uchinchi Renessans – ta‘lim va taraqqiyot: o‘tmish, bugun va kelajak”. International scientific journal of biruni ISSN (E) 2181–2993 Vol. 3, Issue 2. Nov. (2024). –B. 232-238.
3. Pardayeva G. J. Ona tili darslarida o‘quvchilarning nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish/Inter education & Global study. ISSN 2992-9024 (online) 2024, –№ 8. –B. 371-377.
4. Qurbonova O. Nutqiy kompetensiyani rivojlantirishda nutqiy omillarning o‘ziga xosligi. “Zamonaviy dunyoda ijtimoiy fanlar: nazariy va amaliy izlanishlar” nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya. – Toshkent, 2023. – B. 62-64
5. To‘xliyev B., Shamsiyeva M., Ziyodova T. O‘zbek tili o‘qitish metodikasi. – T.: Yangi asr avlodi, 2009. – B. 4.
6. <https://kun.uz/48193366?q=%2F48193366#!> (Murojaat: 14.02.2025)